

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Теодоричка Илиева Готовска-Хенце, научен сътрудник в
Института за исторически изследвания, БАН

за труда на кандидата за доктор на Историческите науки Николай Кочанков
*България и Словакия (1938-1944): политика и дипломация в Европейския
югоизток /документално изследване/*

Предлаганият труд в размер на 413 страници се състои от увод, шест глави, заключение и списък на източниците и използваната литература. Той е посветен на важен и драматичен период от развитието на Централна и Югоизточна Европа, когато под натиска на фашистка Германия започва прекрояването на границите в региона – през 1938 г. на конференцията в Мюнхен първо по мирен начин, а след избухването на войната и под диктата на Райха. В тези планове дунавските и балканските страни фигурират общо под понятието европейски Югоизток, като на Словакия се отделя специално място като на показна витрина за функционирането на Новия ред.

Целта на изследването е да се направи всестранен анализ на българо-словашките отношения в условията на Новия ред. Това предполага разглеждането им на няколко проблемни нива: като двустранни отношения /тук освен официалните отношения влизат и културните, образователни и пр. връзки/, като отношения, развиващи се в общата европейска рамка на военния конфликт и неговото развитие и като отношения, развиващи се в контекста на Новия ред, т.е. като отношения между сателитни на Германия страни. За изпълнението на тази изследователска задача Кочанков е привлякъл внушителен документален материал. Използвани са всички фондове от ЦДА, отнасящи се отношенията с Братислава /рапорти, обзори, дипломатическа кореспонденция, фондове, съдържащи информация за българските студенти в Братислава, търговско-икономически справки и пр./ За представянето на българо-словашките отношения през разглеждания период са използвани почти всички български документални източници. Включена е дори и информация, която по наше мнение не е от особено значение при разработването на зададената тема /като напр. проблемите на българските студенти в Братислава и създаването на българо-словашкия академичен клуб/. Но наред с това, благодарение на обработката на тези документите, излиза и важна и засега неизползвана информация за вътрешнополитическото развитие на словашката държава, за противоречията в управляващата партия, за въвеждането на тоталитарните порядки, за еврейския въпрос и пр. Освен това, в изследването са привлечени и въведени в научно

обръщение и рапорти и доклади на българските мисии в много други европейски градове: Берлин, Рим, Лондон, Париж, Варшава, Москва, Вашингтон, Будапеща, Букурещ и Мадрид, което дава възможност за представяне на сложната палитра на международните отношения през този драматичен период. Привлечени са и доста словашки източници, включително и наскоро публикуваните словашко-германски документални сборници. Картината на войната е дорисувана с впечатленията на съвременници, споделени в дневници и мемоари. Използвани са и материали със словашка проблематика от българските вестници “Зора”, “Дневник”, “Утро” и пр.

Уводът удачно въвежда в проблемите на вътрешнополитическия живот на Чехословакия в междувоенния период – необходимо въведение към периода, в който Версайският политически дизайн започва да се пропуква. Това е направено през погледа на българската дипломация – ценното е, че това е от гледната точка на страна, недоволна от статуквото, т.е. потенциално настроена за реванш и преразглеждане на границите. Добре е показано как етническите проблеми /и то не само в отношенията между чехи и словаци!/ са вътрешната язва, разяждаща тази иначе демократична държава. Малцинствените проблеми в един пъстър етнически район излизат на дневен ред почти едновременно с отслабването на статуквото и опитите на Германия да наложи своя политически дизайн в региона и това е добре илюстрирано в изложението.

Първа глава разглежда “реорганизацията” на Средна Европа (Средна Европа Mitteleuropa също е съвременен немски термин, за разлика от Централна Европа, който обозначи региона, обособил се след края на Хабсбургската монархия) от времето на Мюнхенската конференция, преходния период на Втората Чехословашка република до унищожаването на държавата и появата на независимата словашка държава. Показан е и почти принудителния характер на обявяването на словашката независимост, “акуширана” под натиска на Райха. Появата на новата държава при такива обстоятелства създава проблемна легитимност и за десетилетия напред подкопава отношенията между чехи и словаци – не случайно след 1989 г. тази тема не само е сред най-широко обсъжданите, но и включена в актуалния политически дискурс. Тази „негативна“ легитимност на словашката държава привлече вниманието на по-сериозните историци и откри широко поле за нова и комплексна преоценка. И за да си свършат професионално работата, смесен словашко-германски екип добросъвестно издири, подбра и подготви няколко тома с документи за този период. Хубавото е, че Кочанков е разполагал с тях, защото документите представят най –важната политическа ос – тази между Райха и неговия сателит. Изложението показва убедително как политическите и териториалните промени, направени на конференцията в Мюнхен през 1938 г. “размразяват” националните противоречия в други страни от региона /Югославия, Румъния/ и дават надежди /на първо време необосновани/ на българската дипломация за преразглеждане на съществуващите граници./с.42-43, 61-66./ За разлика от мюнхенската конференция, където участват и Западните държави, Виенският арбитраж е дело изключително на новите политически

“дизайнери” на Европа, но и те, подобно на творците на Версайската система, не успяват да предложат задоволително национално решение в справедливи граници и това много добре се разбира и в Братислава. Словашко-унгарските противоречия си остават константа в сателитната система през цялото съществуване на Новия ред, като ту тлеят, ту се обострят, ту се стремят да привлекат на своя страна останалите “приятелски държави”. Мисля, че основният приносен момент на изследването е точно това: проследяването на през различните етапи в тлеещия словашко-унгарски конфликт погледа на трета сателитна страна. Този досега неразработен и безспорно приносен ракурс е представен нюансирано, като е илюстриран и известният превес на официална София на отношенията с Унгария, което съвсем неочаквано предизвиква словашката неудовлетвореност.

На практика се оказва, че “приятелските” на Остга балкано-дунавски държави имат сериозни противоречия помежду си. Изложението умело представя политическата плетеница, противоречия и подозрения между сателитите. Румъния, България, Унгария и Словакия имат спорни гранични въпроси и за да посредничат в решаването им, Райхът става инициатор на срещата в Залцбург през юли 1940. Изложението показва централното място на Словакия в концепцията на германския Югоизток, но също че България, макар и на изток от защитената зона, минаваща по Карпатите, не е изоставена в руската сфера и че дори може да разчита на подкрепа в претенциите си за връщането на Южна Добруджа.

Основополагащият камък на “Новия ред” е подписването на Тристранния пакт /27.09.1940./ Четвърта Глава резглежда периода след неговото подписване до началото на войната срещу Съветския съюз /юни 1941/. Първоначалната въздържаност на българската дипломация и на Двореца от ангажменти в международен план – вече изяснен в историографията въпрос – е допълнен с нов, неизвестен политически нюанс: констатацията за ниския ранг на дипломатически отношения на София с Братислава, независимо от приоритетното положение, което Словакия заема в нацистките планове. След присъединяването на България към Тристранния пакт на 1.март 1941 г. българо-словашки отношения логично получават нова динамика и се задълбочават. Специален момент в двустранните връзки от този период, на който се отделя място в изложението, са двете посещения на българския монарх в Словакия през пролетта на 1941 г. Добре е изтъкнато, че става въпрос за първо и последно посещение на чуждестранен държавен глава в словашката република. Все пак, визитата не остава в историята като символичен акт – по време на посещението е подписана и двустранна спогодба за търговия и обмен.

Особен, възлов момент в историята на войната е отпадането на Италия от Остга през есента на 1943 г. Той събужда надеждите на Словакия чрез обезсилването

на Виенския арбитраж за връщане на отстъпените на Унгария земи. При все, че както се вижда от анализа, отношенията между София и Братислава до този момент се развиват във възходяща линия, България запазва балансираната си позиция и не се ангажира с подкрепа на тези словашки планове. Понататъшните двустранни отношения са силно зависими от развоя на войната, т.е. от очертаващия се близък разгром на Райха. Когато през септември 1944 г. България сама отпада от Остта и скъсва отношенията си и със Словакия, двустранните контакта съвсем логично вече са стигнали до точката на „замръзване“.

Какви са забележките ми към това интелигентно, добросъвестно и възможно най-всеотстранно представяне на българо-словашките взаимоотношения в контекста на Новия Ред. На първо място заглавието не отговаря на съдържанието, защото го ограничава. Не става въпрос само за политика и дипломация, а и за много други проблемни нива, които са разисквани в текста. Много по-удачно би било „Изграждане на Новия Ред в Югоизточна Европа: по примера на българо-словашките отношения“ защото това би загатнало за целия спектър от проблеми, така и така разгледани и анализирани в изложението. На второ място: начина на структуриране на изложението. То просто „върви“ по историята на войната, чиито ход все пак е известен на историците. Така приносните моменти не се открояват ярко, защото се „омесват“ с вече известни неща. Много по-добре би било не хронологично и паралелно представяне на всички събития и „вмъкването“ на новите моменти в тях, а извеждане на отделните теми и проблеми и проследяването им в отделните глави. Тези забележки, обаче, имат само препоръчителен характер и не могат да омаловажат факта, че става въпрос за сериозно проучване с приносен характер, базирано на една максимално широка документална база. Трудът има всички качества да бъде удостоен с титлата „Доктор на Историческите науки“

доц.д-р Теодоричка Готовска-Хенце,
Институт за исторически изследвания, БАН.

Т. Готовска-Хенце